

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата юридичних наук, професора
Ігоря Григоровича Андрущенко
на дисертацію Ігоря Юрійовича Буранова на тему:
«Юридико-психологічні засади протидії булінгу дітей
внутрішньо переміщених осіб», представлену до захисту у
спеціалізовану вчену раду Національної академії внутрішніх справ
на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 – Право

Актуальність теми дослідження. Дисертаційне дослідження на тему «Юридико-психологічні засади протидії булінгу дітей внутрішньо переміщених осіб» присвячене надзвичайно актуальній та соціально значущій проблематиці, що перебуває на перетині права, психології, педагогіки та державної політики у сфері захисту прав дитини. В умовах триваючої збройної агресії проти України кількість внутрішньо переміщених осіб суттєво зросла, що спричинило появу нових викликів у сфері забезпечення прав та законних інтересів дітей, їх соціальної адаптації та психологічної безпеки.

Особливої уваги потребує проблема булінгу щодо дітей внутрішньо переміщених осіб, які через вимушену зміну місця проживання, соціального оточення та звичних умов життя нерідко стають вразливою категорією учасників освітнього процесу. Такі діти можуть зазнавати дискримінації, соціального відчуження, психологічного тиску та інших проявів агресивної поведінки, що негативно впливає на їх психоемоційний стан, успішність навчання та подальшу соціалізацію.

У цьому контексті дослідження юридичних та психологічних механізмів протидії булінгу, визначення особливостей правового регулювання відповідних суспільних відносин, а також розроблення ефективних напрямів удосконалення системи захисту дітей внутрішньо переміщених осіб набуває важливого теоретичного та практичного значення. Результати такого дослідження можуть бути використані у правотворчій діяльності, правозастосовній практиці, роботі закладів освіти та органів державної влади, що здійснюють захист прав дитини.

З огляду на зазначене, обрана автором тема дисертації є своєчасною, актуальною та відповідає сучасним потребам розвитку правової науки й

практики, а також завданням державної політики щодо забезпечення безпечного освітнього середовища та належного захисту прав дітей в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України.

З огляду на це, обрана І.Ю. Бурановим тема дисертаційного дослідження «Юридико-психологічні засади протидії булінгу дітей внутрішньо переміщених осіб» є досить актуальною, оскільки присвячена важливим питанням сьогодення щодо формування ефективно-діючих правових засад протидії булінгу. Таким чином, дисертація І.Ю. Буранова є одним з перших комплексних досліджень з питань юридико-психологічних засад протидії булінгу дітей внутрішньо переміщених осіб.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача. Науковий рівень і публікації здобувача на підставі аналізу та порівняння між собою за змістовим сприйняттям є взаємовідповідними та відображають сутність однієї наукової проблематики, що безперечно свідчить про глибоке й ґрунтовне опрацювання теми, її об'єкта та предмета. Вступ характеризується високим рівнем аргументації щодо необхідності опрацювання основних структурних елементів дисертації, вказується їх взаємопов'язаність та компліментарність одне відносно одного, аналіз змісту, висновків до кожного розділу та загальних висновків до роботи свідчить про правильність вибору інструментарію наукового дослідження, його влучність та можливість викладу шляхів розв'язання основних проблем саме завдяки високому науковому рівню відповідної дисертаційної праці.

Основні наукові результати дисертаційної роботи опубліковано в дванадцяти наукових працях, серед яких чотири статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових з юридичних наук, семи тезах наукових доповідей та 1 аналітичному огляді.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях. Низка положень, висновків, пропозицій і рекомендацій, що викладені в дисертаційному дослідженні І.Ю. Буранова, отримано вперше або

суттєво вдосконалено. Вони мають достатній ступінь наукової новизни. Наукова новизна отриманих результатів впливає з актуальності теми дослідження. Вона полягає також у тому, що сама кваліфікаційна наукова праця присвячена актуальним і малодослідженим питанням юридико-психологічних засад протидії булінгу дітей внутрішньо переміщених осіб. Так, здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове розв'язання наукового завдання, що полягає у виробленні ефективної системи протидії булінгу дітей внутрішньо переміщених осіб.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у комплексному вирішенні актуальної наукової проблеми, пов'язаної з визначенням юридико-психологічних засад протидії булінгу дітей внутрішньо переміщених осіб в умовах сучасних суспільних трансформацій та викликів, спричинених воєнною агресією проти України. Автором здійснено міждисциплінарний аналіз феномена булінгу крізь призму юридичної психології, що дозволило поглибити наукові уявлення про соціально-психологічні механізми виникнення, розвитку та поширення булінгу щодо дітей із числа внутрішньо переміщених осіб, а також визначити особливості їх віктимізації в освітньому середовищі.

До найбільш вагомих наукових результатів слід віднести обґрунтування системи соціально-психологічних детермінант булінгу дітей внутрішньо переміщених осіб, виявлення специфіки їх соціальної адаптації в нових умовах проживання та навчання, а також встановлення взаємозв'язку між психологічними наслідками вимушеного переміщення і ризиками потрапляння до ситуацій булінгу. Наукову цінність становлять також результати аналізу сучасного стану нормативно-правового забезпечення протидії булінгу, що дало можливість сформулювати пропозиції щодо вдосконалення правових та організаційних механізмів захисту прав дітей зазначеної категорії.

Заслуговує на позитивну оцінку практична спрямованість дослідження, що виявилася у розробленні комплексу організаційних, психолого-педагогічних та профілактичних заходів, спрямованих на запобігання проявам булінгу серед дітей внутрішньо переміщених осіб. Окремим елементом наукової новизни є

авторський проєкт «Проти#дій булінгу! Хто мій безпечний друг?», реалізація якого сприяє формуванню безпечного освітнього середовища, підвищенню рівня правової та психологічної культури учасників освітнього процесу, а також розвитку навичок конструктивної комунікації та взаємної підтримки серед дітей.

Основні положення, висновки та рекомендації дисертації достатньою мірою відображені в наукових публікаціях автора, що свідчить про належний рівень апробації результатів дослідження. Опубліковані праці охоплюють ключові аспекти дисертаційної тематики, розкривають теоретичні, методологічні та практичні положення проведеного дослідження, а їх зміст загалом забезпечує повноту висвітлення отриманих наукових результатів та підтверджує особистий внесок здобувача у розроблення досліджуваної проблематики.

Таким чином, дисертаційне дослідження І.Ю. Буранова здійснене на високому теоретичному та методологічному рівнях. Висновки, положення, рекомендації та пропозиції дисертації, відповідають вимогам Положення на здобуття ступеня доктора філософії, є обґрунтованими та логічними, мають достатній ступінь наукової новизни та несуть практичне значення.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Обґрунтованість положень, висновків, рекомендацій і пропозицій дисертаційного дослідження І.Ю. Буранова не викликають жодних сумнівів. Вони логічно слідує із тексту дисертаційного дослідження та базуються на власних судженнях автора, зібраних матеріалах, їх аналізі та узагальненні. Пропозиції, запропоновані дисертантом, стосовно вдосконалення юридико-психологічних засад протидії булінгу дітей внутрішньо переміщених осіб мають важливе теоретичне та практичне значення.

Дисертаційне дослідження узгоджується з Стратегією розвитку Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки; положенням Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» (Указ Президента України № 5/2015 від 12 січня 2015 року); Стратегією національної безпеки України (Указ Президента України № 392/2020 від 14 вересня 2020 року); Національною стратегією у сфері прав людини (Указ Президента України № 501/2015 від 24

березня 2021 року); Національною стратегією захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 липня 2025 року № 708-р); Планом заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що випливають з її членства в Раді Європи (Указ Президента України від 12 січня 2011 року № 24/2011); Комплексним стратегічним планом реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки (Указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023); планом науково-дослідницьких робіт Національної академії внутрішніх справ.

Тема дисертації затверджена Вченою радою Національної академії внутрішніх справ 25 жовтня 2022 року (протокол № 14), уточнена Вченою радою Національної академії внутрішніх справ від 31 березня 2026 року (протокол № 6).

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Результати наукового пошуку, що виносяться на захист, отримані завдяки застосуванню комплексу загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема діалектичний, історико-правовий, структурно-функціональний, порівняльно-правовий, структурно-логічний, статистичний та документального аналізу, моделювання тощо.

Методологічну основу дисертаційного дослідження становить комплекс загальних і спеціальних методів наукового пізнання, який дозволив ефективно досягти визначених цілей, вирішити поставлені завдання, а також обґрунтувати отримані результати, висновки та практичні рекомендації щодо дослідження юридико-психологічних засад протидії булінгу дітей внутрішньо переміщених осіб.

Автор зазначає, що обрана методологія й відповідний концептуальний підхід, з урахуванням окреслених завдань і мети дослідження, амбітних цілей щодо розв'язання основних наукових завдань дозволили фундаментально підійти до питання тлумачення загально-правових і спеціальних категорій, окреслити всі необхідні елементи юридичних явищ і підкреслити не лише актуальність відповідної теми та виокремити й загострити увагу читача на найбільш

проблемних питаннях, а й запропонувати ймовірні шляхи їх розв'язання найбільш ефективними інструментами.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження. Теоретичне значення положень дисертаційного дослідження полягає в тому, що воно містить новітні визначення основних понять, термінів і явищ, що безпосередньо стосуються юридико-психологічних засад протидії булінгу дітей внутрішньо переміщених осіб України, а й з огляду на необхідність подальшого вдосконалення відповідних засад в межах науки адміністративного права. Сформульовані в дисертаційному дослідженні положення, висновки, рекомендації та пропозиції впроваджено та може бути використано в:

– *науковій діяльності* – під час підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, узагальнення аналітичних матеріалів, обґрунтування пропозицій до чинних проєктів нормативно-правових актів, підготовка яких потребує проведення відповідних наукових досліджень або містить наукову складову (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 10.04.2026 № 99-нд);

– *освітньому процесі* – під час викладання навчальних дисциплін «Юридична психологія», «Соціальна психологія», «Психологічне забезпечення юридичної діяльності», підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 10.04.2026 № 98-оп);

– *практичній діяльності* – у процесі професійного навчання поліцейських відділу ювенальної превенції управління превентивної діяльності (акт впровадження відділу ювенальної превенції управління превентивної діяльності Головного управління Національної поліції у м. Києві від 10.04.2026; акт впровадження відділу ювенальної превенції управління превентивної діяльності Головного управління Національної поліції у Київській області від 14.04.2026); у процесі організаційної та прикладної діяльності протидії булінгу серед дітей (акт впровадження Центру позашкільної освіти Дарницького району м. Києва від

09.04.2026; акт впровадження Будинку дитячої та юнацької творчості «Дивоцвіт» від 13.04.2026; акт впровадження Дитячої телевізійної академії «33 канал KIDS» від 08.04.2026; акт впровадження ГО «Всеукраїнське об'єднання протидії булінгу! Мої безпечні друзі!» від 06.04.2026).

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання сформульованих положень і рекомендацій у діяльності органів публічної влади, закладів освіти, психологічних служб, правоохоронних органів, а також у процесі підготовки фахівців у галузі права, психології та педагогіки.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Дисертація написана українською мовою, відповідає вимогам, що висуваються до підготовки такого виду робіт. Складається з анотації, вступу, трьох розділів, що охоплюють сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 300 сторінок, з яких основний текст – 231 сторінка. Список використаних джерел містить 214 найменувань на 24 сторінках.

Загальна побудова дослідження свідчить про системний підхід автора до розкриття обраної проблематики. У дисертаційному дослідженні сформульовано низку положень, що мають суттєве значення як для юридичної психології загалом та і права зокрема.

Що стосується змістовного аналізу дисертації, то можемо звернути увагу на такі інформаційні блоки.

Анотація у стислій формі містить основні тези дисертаційного дослідження, викладена українською та англійською мовами.

У першому розділі дисертації автором здійснено ґрунтовний теоретико-методологічний аналіз феномена булінгу, визначено його соціальну сутність, психологічні детермінанти та специфіку прояву щодо дітей внутрішньо переміщених осіб. Позитивної оцінки заслуговує аналіз історичних витоків та сучасного стану нормативно-правового забезпечення протидії булінгу, що дозволило автору комплексно охарактеризувати еволюцію правового регулювання у відповідній сфері.

У другому розділі розкрито юридико-психологічну характеристику булінгу дітей внутрішньо переміщених осіб, визначено особливості правового регулювання та сучасні тенденції поширення булінгу в освітньому середовищі. Автором використано належний методологічний інструментарій дослідження, що забезпечило достовірність і обґрунтованість отриманих результатів. Важливим є акцент на поєднанні правового та психологічного підходів до аналізу проблеми.

Особливий науковий і практичний інтерес становить третій розділ дисертації, у якому запропоновано напрями вдосконалення процесу протидії булінгу дітей внутрішньо переміщених осіб. Автором обґрунтовано організаційні, психолого-педагогічні та правові механізми підвищення ефективності профілактики булінгу, а також представлено авторський проект «Проти#дій булінгу! Хто мій безпечний друг?», спрямований на формування безпечного освітнього середовища та розвиток навичок ненасильницької комунікації серед дітей.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у комплексному поєднанні юридичних та психологічних підходів до вивчення булінгу дітей внутрішньо переміщених осіб, уточненні понятійно-категоріального апарату, визначенні соціально-психологічних детермінант булінгу та розробленні практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізмів його запобігання та протидії.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації в практиці. Отримані результати дисертаційного дослідження І.Ю. Буранова на тему «Юридико-психологічні засади протидії булінгу дітей внутрішньо переміщених осіб» доцільно враховувати при розробці державних та регіональних програм соціальної адаптації та психологічної підтримки дітей внутрішньо переміщених осіб, а також під час формування міжвідомчих механізмів взаємодії закладів освіти, правоохоронних органів, соціальних служб і громадських організацій у сфері профілактики булінгу.

Важливе значення результати дослідження мають для освітньої, правозастосовної та науково-дослідної діяльності. Запропоновані І.Ю. Бурановим

методичні підходи та профілактичні заходи можуть бути впроваджені в практичну діяльність закладів освіти, центрів психологічної допомоги, служб у справах дітей та підрозділів ювенальної превенції з метою своєчасного виявлення, попередження та подолання проявів булінгу щодо дітей внутрішньо переміщених осіб. Крім того, результати дисертації можуть використовуватися в процесі підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальностями юридичного, психологічного та педагогічного спрямування, а також слугувати теоретичною основою для подальших наукових досліджень проблем захисту прав дітей та забезпечення їх психологічної безпеки в умовах суспільних трансформацій.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача.

Дисертація характеризується належним рівнем наукової аргументованості, логічністю викладу матеріалу, достатньою джерельною базою та коректним використанням наукових методів дослідження. Висновки дисертації є обґрунтованими, відповідають поставленим завданням та впливають зі змісту проведеного дослідження.

Водночас окремі положення роботи мають дискусійний характер і можуть бути предметом подальших наукових досліджень, зокрема:

1. Дисертант вводить поняття «адаптивна фізична агресія» для опису поведінки дітей внутрішньо переміщених осіб, трактуючи її як захисну реакцію на ізоляцію. Водночас, така юридико-психологічна легітимізація фізичного насильства може створити небезпечний прецедент у правозастосуванні, де статус внутрішньо переміщених осіб стане підставою для пом'якшення відповідальності за дії, що за об'єктивною стороною є булінгом.

2. Автор пропонує запровадити поняття «суспільний булінг» для випадків поза межами освітнього процесу (у місцях проживання внутрішньо переміщених осіб). Але виникає питання доцільності розширення саме терміна «булінг», а не використання вже існуючих норм Кримінального кодексу України (наприклад, ст. 161 щодо дискримінації) або Кодексу України про адміністративні

правопорушення (дрібне хуліганство), щоб уникнути термінологічного нагромадження.

3. Пропозиція доповнити Кримінальний кодекс України статтею 150-2 за доведення до самогубства шляхом булінгу може викликати критику. В Кримінальному кодексі України існує ст. 120 (доведення до самогубства), яка вже охоплює «жорстоке поводження» або «приниження людської гідності». На наш погляд, необхідно чіткіше обґрунтувати, чим саме склад «булінгу» в цьому контексті відрізняється від диспозиції вже існуючої норми?

Разом з тим, наведені вище зауваження та пропозиції в основному мають дискусійний характер і слугують підставою для плідної та конструктивної наукової дискусії під час публічного захисту дисертаційної роботи й не впливають на високу наукову цінність дисертаційного дослідження. За своєю актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю та практичною значущістю отриманих результатів робота є суттєвим внеском у науку філософію права.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Під час рецензування дисертаційного дослідження й опрацювання наукових публікацій І.Ю. Буранова фактів порушень академічної доброчесності не виявлено. Дисертація є оригінальною, самостійно виконаною працею.

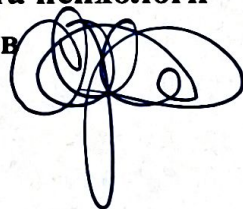
Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам. Дисертаційна робота Ігоря Юрійовича Буранова на тему «Юридико-психологічні засади протидії булінгу дітей внутрішньо переміщених осіб», подана на здобуття ступеня доктора філософії, є комплексним, цілісним і завершеним науковим дослідженням.

За актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значущістю здобутих дисертантом результатів, дисертація відповідає спеціальності 081 – Право та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261, Наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12 січня 2017 р. № 40 і

Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її автор – Ігор Юрійович Буранов – на підставі прилюдного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 – Право зі спеціальності 081 – Право.

Рецензент:

**професор кафедри економіко-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, професор**

Ігор АНДРУЩЕНКО

